

מיכל שמיר, חנה הרצוג ונעמי חזן (עורכות). **פערים מגדריים בפוליטיקה בישראל**. מכון ון ליר והקיבוץ המאוחד. 2020. 305 עמודים

שרה הלמן*

פערים מגדריים בפוליטיקה בישראל מעלה על סדר היום האקדמי שתי סוגיות שהמחקר של הפוליטיקה בישראל מיעט להתייחס אליהן: תוכן ומשמעות הפערים המגדריים בהצבעה, וחשיבותם ומשמעותם של פערים אלו להבנת הפוליטיקה בישראל. הפוליטיקה במובנה הרחב מתווכת ומבנה הזדהויות ואינטרסים פוליטיים, ובהם ריבוד על בסיס מגדרי. עם זאת, מגדר מתקיים אגב הצטלבות עם צירים אחרים כגון מעמד, דת, אתניות ולאומיות. על כן, כפי שלא קיים אינדיווידואל אוניברסלי כך אין להניח כי לנשים ולגברים הזדהויות ואינטרסים משותפים.

במבוא לספר מציינות שמיר, הרצוג וחזן כי האסופה היא פרי עבודה קבוצתית במסגרת סדנה במכון ון ליר, ומרבית הפרקים מבוססים על מאגר נתונים ייעודי. האסופה נשענת על שתי מסגרות תאורטיות שונות, המשקפות את השייכות הדיסציפלינרית של הכותבות והכותבים. גישה אחת היא תאוריית המודרניזציה ההתפתחותית, שלפיה מקור הפער המגדרי בהצבעה הוא בתמורות ארוכות טווח ביחסים המגדריים, כגון כניסתן של נשים לשוק העבודה והתנסותן בו, הופעת התנועה הפמיניסטית, ותביעתה להכרה בנשים כשחקניות פוליטיות לגיטימיות, לצד תפוצתם של רעיונות פמיניסטיים. כל אלה הביאו לשינוי דפוסי ההצבעה של נשים במהלך שנות השמונים והתשעים, ותמיכתן עברה ממפלגות ימין שמרניות למפלגות מרכז-שמאל (הצבעת נשים למפלגות מרכז-שמאל המקדמות סדר יום שוויוני מכונה פער מגדרי מודרני). אמנם תאוריית המודרניזציה ההתפתחותית מצביעה על קיומם של הבדלים ברמת המודרניזציה בין חברות ובתוכן ובין דורות שונים, אולם היא מניחה מעין התפתחות ליניארית ואבולוציונית בין מסורת למודרניות הבאה לידי ביטוי בדפוסי ההצבעה של נשים וגברים. לצד תאוריה זו, המנחה חלק מהפרקים שייסקרו בהמשך, מעמידות עורכות הספר גישה אחרת אשר מטילה ספק בתאוריית המודרניזציה ההתפתחותית: הגישה הצטלבותית. התאוריה הפמיניסטית על גווניה טוענת כי המודרניות, בדמות הקפיטליזם, היא שדחקה נשים לספרי הפרטית כאשר כוננה את החלוקה בין הפרטי לציבורי. זאת ועוד, קשה כיום לטעון שיש מסורתיות כשלעצמה; תחת זאת רווחת הטענה כי המסורתיות בת זמננו היא תוצאה של המודרניות. יתרה מזו, התאוריה הפמיניסטית של הגל השלישי גורסת כי אין להניח שנשים וגברים הם קטגוריות הומוגניות, וכי הקטגוריות הללו מצטלבות עם מעמד, אתניות, דתיות ולאומיות. האסופה מורכבת משלושה שערים. השער הראשון כולל שלושה פרקים המשלימים זה את זה ונעים מפוליטיקה של נוכחות כייצוג ועד פוליטיקה של נוכחות של אידאולוגיה

* פרופ' שרה הלמן, המחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

ורעיונות. הפרק הראשון, מאת עינת גדליה-לביא ומיכל שמיר, שואל מהו הגורם הקובע את פער המגדרי בהצבעה: האם נוכחות נשים בראשות הרשימה או ייצוג של רעיונות ואינטרסים? שאלה זו נבחנת באמצעות שני מקרים שבהם נשים היו מועמדות לראשות הממשלה: גולדה מאיר (1969 ו-1972) וציפי לבני (2009). מן הממצאים עולה כי ייצוג כנוכחות היה הגורם לפער המגדרי בהצבעה הן עבור גולדה מאיר הן עבור ציפי לבני. הפרק "בוחרות בעד שוויון", מאת אודליה אושרי, אורית קדר ונעמי חזן, מנסה להסביר פרדוקס: נשים הן ניציות יותר מגברים, אך הן נוטות להצביע למפלגות שמקדמות עמדות יוניות. החוקרות טוענות כי לא רק שלנשים ולגברים עמדות שונות בתחומי מדיניות, אלא שבבואן להצביע הן מתרגמות את העדפותיהן המדיניות אחרת מגברים. הן מוצאות כי נשים תומכות באופן בולט בעמדה שוויונית יותר בסוגיות כלכליות וחברתיות, ובעיקר במדיניות שמקדמת עובדים ומשפחות.

הפרק "פוליטיקה של חלוקה והכרה: מודעות פמיניסטית והשפעתה על ההצבעה" מאת אודליה אושרי, רעות איצקוביץ' מלכה ולירן הרסגור מרחיב את הממצאים של אושרי, קדר וחזן ומראה כי ההבדלים בין גברים לנשים אינם רק בבולטות של אותן עמדות, אלא בתמיכתן של נשים בחלוקה מחודשת של משאבים בין גברים לנשים. גברים אמנם מצהירים על הכרה בנשים כקבוצה שוות ערך, כפי שמצהירות הנשים עצמן, אך בכל הנוגע לחלוקה מחדש של משאבים חומריים הגברים אינם נוטים לוותר על הפריבילגיות שלהם. השער השני של האסופה מתמקד באופנים שבהם הפער המגדרי בהצבעה מושפע ממיקומים חברתיים שונים. הפרק של ניר אטמור וחן פרידברג בוחן את הפער המגדרי בהשתתפות ובהצבעה ועוסק בהצטלכות בין מגדר ובין מרכזיות פריפריאליות. הממצאים מראים כי נשים בפריפריה נוטות להשתתף פחות בבחירות מאשר גברים. לצד הספקנות לגבי יכולת השפעתן באמצעות בחירות, נשים בפריפריה וכייושבים חלשים נוטות להצביע ימינה מהמרכז והן אף ימניות יותר מגברים בסוגיות ביטחוניות, אך שמאליות יותר מגברים בסוגיות חברתיות וכלכליות. לעומת זאת, במרכז הארץ לא התגלה פער מגדרי בעצם ההשתתפות בבחירות, אך כן התגלה פער כזה בדפוס ההצבעה: נשים ביישובים החזקים במרכז הארץ שמאליות יותר מגברים בסוגיות ביטחוניות וגם בסוגיות כלכליות וחברתיות. החשיבות של הניתוח ההצטלכותי עולה בפרק של מהא כרכבי-סבאח וחנה הרצוג "בין זהות לאומית, אזרחית ומגדרית: פער מגדרי בעמדות ובהצבעה בקרב האוכלוסייה הפלסטינית בישראל". פרק זה חלוצי, שכן מעט מאוד ידוע על ההעדפות הערכיות של נשים פלסטיניות בישראל, וממצאיו מערערים על הקטגוריות הבינריות של מסורת לעומת מודרניות ומראים מורכבות שמכוננת על ידי ההצטלכות בין מיקומים חברתיים שונים. ממצאיו המרכזיים של פרק זה מאתגרים את התאוריה ההתפתחותית, שכן גברים ונשים פלסטינים מעדיפים מדיניות כלכלית סוציאל-דמוקרטית וגם בתחום הביטחון והשלום הם נוטים לשמאל. נשים שמאליות יותר מגברים, נוטות פחות מגברים להצביע למפלגות שמאל ציוניות, אך גם תומכות פחות מגברים במפלגות ערביות מסורתיות. באשר לפמיניזם של חלוקה ושל הכרה התמונה מורכבת. גברים ונשים מסכימים כי הפוליטיקה היא טריטוריה גברית, אך עם זאת נשים היו מעדיפות לראות אישה בתפקיד בכיר, וכאן מתגלה פער מגדרי מובהק. נוסף על כך, גם גברים וגם נשים מכירים באפליה בשוק העבודה ודוגלים בחלוקה מחדש של משאבים תעסוקתיים.

גישה הצטלבתית מאפיינת גם את הפרק "מוחים ומצביעים: ביטויי מחאה מגדרית ודורית בבחירות 2013", מאת חנה הרצוג ויוסי דוד. פרק זה מציג להתייחס לקטגוריות אנליטיות של מגדר ויחידה דורית במקום לקטגוריות של מין וגיל. הוא בוחן את ההבדלים בין תומכי ומשתתפי המחאה של שנת 2011 (המחאה החברתית) ובין אלה שלא תמכו בה. תומכי המחאה, ובייחוד המשתתפים והמשתתפות בה, הביעו תמיכה בסדר כלכלי חברתי חדש ובמפלגות מרכז-שמאל ביחס לנושאים חברתיים-כלכליים וביחס לנושאי שלום וביטחון. זאת ועוד, בקרב פעילי המחאה לא ניכר כמעט פער מגדרי בסוגיות אלו (ממצא מפתיע ומעודד הוא שגם גברים ראו בפמיניזם חלק מזהותם החברתית). כך, הפרקים בשער השני ממחישים את החשיבות שבניתוח ההצטלבות.

השער השלישי של האסופה בוחן את הזירה הפוליטית עצמה ואת המנגנונים המאפשרים ייצוג נשים בבתי נבחרים ובמפלגות או מונעים אותן. כמו כן, שער זה עומד על ייצוגים של פוליטיקאיות בתקשורת, ומתוך כך מציג פן משלים לפוליטיקה של הנוכחות. רעות איצקוביץ'-מלכה ואסף שפירא סוקרים את הרפורמות האלקטורליות ואת החקיקה המבטיחות ייצוג נשים בבתי נבחרים במדינות כגון צרפת וספרד, ובוחרים לעומק את הניסיונות הכושלים להבטיח ייצוג נשים בישראל. בדיקה של החסמים השונים מראה שבישראל החסמים הפרוצדורליים היו הגורמים לכישלון יוזמות חקיקה שהבטיחו ייצוג שוויוני לנשים. עוד מראה הניתוח ההשוואתי (ובכך חשיבותו) כי אפשר להתגבר על חסמים פרוצדורליים, ועל כן מתחזק הרושם כי גורמים המכונים "חסמים פוטנציאליים", כגון מבנה חברתי או תרבות, הם שעמדו ביסוד כישלון יוזמות החקיקה להבטחת ייצוג נשים בכנסת.

ומה בנוגע למפלגות? האם שיטות בחירה שונות לרשימה לבית הנבחרים מעצימות ייצוג נשים? לעומת מה שמקובל לחשוב, דווקא פתיחת השורות של הגוף הבוחר מצמצמת את ייצוגן השוויוני של נשים, בשל אי-השוויון בין גברים לנשים בחברה הרחבה והתהוותן של קבוצות אינטרס בקרב המצביעים בפריימריז. בפרק "בין בחירות פנימיות למנגנוני הבטחת ייצוג" טוענת יעל שומר כי במפלגות המשתמשות בתהליכי בחירה פנים-מפלגתיים כוללניים (פריימריז), מספר הנשים ברשימות קטן. לכן קביעת הרכב הרשימה בידי גוף בוחרים מצומצם תגדיל את ייצוג הנשים. עם זאת, אין די בגוף כזה: נוכחותן של נשים במקומות ריאליים ברשימות המפלגתיות מותנה באימוץ מנגנוני ייצוג. כדבריה של יעל דיין, עם נרמול הבטחת הייצוג יוכלו נשים להוכיח שהן ראויות להיבחר על סמך כישוריהן. באשר לייצוגן של נשים בתקשורת, עינת לחובר מראה בפרק שלה שמועמדות בעלות ותק בפוליטיקה זוכות לייצוג תקשורתי שוויוני ולהתייחסות לסדר היום שהן מקדמות (או לביקורת עליו), והן גם יכולות "לשחק" עם ייצוגים מגדריים סטראוטיפיים מבלי שהדבר יפגע בדימוי המקצועי שלהן. הדבר שונה אצל מועמדות חדשות לכנסת: ייצוגן של אלה סטראוטיפי ואמצעי התקשורת מדגישים את אחרותן, במקרה של חברות כנסת פלסטיניות, או את נלעגותן במקרה של חברות כנסת יהודיות חדשות. כך מודגשת זרותן וחוסר התאמתן לזירה הפרלמנטרית.

הסתכלות רחבה באסופה החלוצית הזאת לא רק חושפת את הרב-ממדיות של הפער המגדרי בפוליטיקה, אלא גם מאפשרת לבחון את הפוליטיקה הישראלית כולה בראי היחסים המגדריים. האסופה סוללת את הדרך למחקרים נוספים המתייחסים לגיוון

ההצטלבויות בין מגדר ובין אתניות ודתיות. בהקשר זה בולט היעדרן של נשים חרדיות מן הקובץ. לאור התרחבות הביקורת על התפיסה של נשים כקולקטיב שווה ערך במערכת הפוליטית והמתקפה מצד קבוצות דתיות פונדמנטליסטיות על השוויון המגדרי, נדרש מחקר נוסף כדי לבחון באיזו מידה הניסיונות להדיר נשים מהזירה הציבורית מעצבים מחדש עמדות ודפוסי הצבעה בישראל. על רקע תהליכים גלובליים ולוקליים של כרסום הדמוקרטיה, יש חשש כי ייבלמו הצעדים האיטיים אך המשמעותיים לקראת ייצוג נשים. זאת ועוד, גם כשנשים מצביעות בעד שוויון, השפעתם של גורמים שמרנים ניאו-ליברליים על קובעי מדיניות – כדוגמת פורום קהלת – מכרסמים כבר כיום בשוויון המגדרי.